

บทเรียนจากการดำเนินงานด้านการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคภาคเหนือ ศึกษากลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

LESSONS LEARNED FROM THE SELF-EMPOWERMENT
ADMINISTRATION OF CONSUMERS IN NORTHERN THAILAND:
THE STUDY OF PATIENT'S RIGHT NETWORK, MAE-MOE DISTRICT,
LAMPANG PROVINCE *

ธีรภัท ขัยพิพัฒน์**

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “บทเรียนจากการดำเนินงานด้านการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคในภาคเหนือศึกษากลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง โดยการศึกษาดูงานและการปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการก่อตัวของกลุ่มที่ดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างพลังผู้บริโภค ศึกษาปรัชญา การทำงาน รูปแบบ กระบวนการจัดการ กลไกและแนวทางทำงานของกลุ่มที่ดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างพลังผู้บริโภค ศึกษาผลการดำเนินงานรวมทั้งปัจจัยที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานของ

กลุ่ม เพื่อสังเคราะห์บทเรียนและข้อเสนอในการดำเนินงานเสริมสร้างพลังผู้บริโภคในภาคเหนือ ใช้วิธีการศึกษาโดยเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่ดำเนินงานด้านการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคในภาคเหนือ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีกำหนดประเด็นและพรรณนาข้อมูลเพื่อนำเสนอตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

ผลการศึกษาดูงานของกลุ่มที่ดำเนินงานด้านการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัด-

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “บทเรียนจากการดำเนินงานด้านการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคในภาคเหนือ” โดยเป็นบทความศึกษาพื้นที่จาก 1 ใน 5 ประกอบด้วย 1) ชมรมผู้ประกอบการร่วมใส่ใจผู้ซื้อ อำเภอแม่ริม จังหวัดน่าน 2) ชมรมเกษตรธรรมชาติและอาหารปลอดภัย จังหวัดพิจิตร 3) กลุ่มเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอดส์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน 4) ชมรมคุ้มครองผู้บริโภค จังหวัดเชียงราย และ 5) กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นงานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) 2549

** อาจารย์ประจำวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ลำปาง พบว่าเป็นการรวมพลังของกลุ่มผู้ประสบปัญหาสุขภาพจากการได้รับสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ จึงต้องถูกขึ้นสู่เรียกร้องให้ได้รับการดูแลด้านสุขภาพและให้ได้รับสิทธิอันพึงมีพึงได้จากความสูญเสียที่เกิดขึ้น ทำให้ไม่สามารถดำรงชีวิตที่ปลอดภัยและเป็นสุข บทเรียนจากการดำเนินงานด้านการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคเกิดจากการที่ประชาชนประสบปัญหาด้านสุขอนามัย ความยากจน การถูกละเมิดสิทธิ การได้รับความกดดันและการถูกปฏิเสธจากชุมชนและสังคม ตลอดจนการขาดความรู้ที่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยสาเหตุของปัญหามาจากการกำหนดนโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจมากกว่าการพัฒนาด้านสังคม รวมทั้งการจัดบริการไม่ทั่วถึงและไม่สอดคล้องกับปัญหาความต้องการของประชาชน ดังนั้นการดำเนินงานการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคจึงมีพัฒนาการเริ่มต้นจากปัจเจกบุคคลแล้วขยายไปสู่กลุ่มและชุมชน โดยยึดปรัชญาหลักการพึ่งตนเอง การให้อิสรภาพและการสร้างโอกาส และเมื่อมีการเสนอขอเรียกร้อง การต่อรองของกลุ่มไม่ค่อยได้รับการตอบสนองจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเท่าที่ควร ดังนั้นการดำเนินงานของภาคประชาชนจึงเป็นลักษณะการขยายตัวอย่างช้าๆ ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน

Abstract

The study entitled "Lessons Learned from the Self-empowerment Administration of Consumers in Northern Thailand The Study Patient's Right Network, Mae-Moe District, Lampang Province" Aims to: identify lessons from the implementation of groups to support

the self-empowerment administration of consumers in northern Thailand to identify the factors affecting the formation and development of the group to identify the philosophy, performance of the organization, management processes, and group work method that are implemented for the self-empowerment of consumers to identify factors that support or obstruct the implementation of the groups to identify outcomes of the groups; and to synthesize the lessons learned from the project and make recommendations for the implementation of the self-empowerment administration. The data were collected through a qualitative study using interviews of group participants, conducting focus groups, and participant observation with the group that were implemented. The data analysis was carried out by identifying common themes and relating the themes to the study aims.

Patient's Right Network, Mae-Moe District Lampang Province. The group was made of individuals who suffered from health problems related to exposure to sulphur dioxide, and who were not receiving the social services and health care they needed. This group was constantly facing a difficult struggle to negotiate for receive in the needed services. Receiving of services would end their social neglect and move them toward life's contentment.

Lessons learned from the experience of the group found that they were facing with many problems such as hygiene difficulties, poverty, violations of their rights, social exclusions, and lack of knowledge to adapt to social change in

a changing society. These problems were largely a result of existing social policy that emphasizing economic development while ignoring social development. Services available were often irrelevant to people's needs. Consequently, the administration for the self-empowerment of consumers seeking to address these problems were at the individual and small group levels. The philosophy of being self-dependent and providing opportunity for development. Even when people filed the consumer complaints, existing organizations responsible for examining the complaints were often unresponsive. Consequently, the implementation of consumer safety programs was often difficult.

บทนำ

กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้บริโภคภาคเหนือที่ต่อต้านการกระทำของโครงการรัฐในภาคเหนือมีการรวมตัวกันในหลายรูปแบบเพื่อเรียกร้องสิทธิมนุษยชนในเรื่องความเป็นธรรมที่ตนควรจะได้รับจากการได้รับผลกระทบจากโครงการของรัฐในพื้นที่ ตามมาตรา 56 แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งได้ระบุไว้ว่า

“สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมด้วยรัฐและชุมชนในการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือชีวิตของตนย่อมได้รับการคุ้มครอง ทั้งนี้ที่กฎหมายตามบัญญัติ”

จากสภาพการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่รัฐพยายามอ้างความเจริญเติบโตและการพัฒนาประเทศโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อประชากร

ในพื้นที่ เพื่อสร้างรายได้ในหลายรูปแบบให้ประเทศไม่ว่าจะเป็นการสร้างรัฐวิสาหกิจ การสร้างหน่วยงานของรัฐเองก็ตาม จากมิติของกระแสความเป็นโลกาภิวัตน์กับระบบทุนนิยม จนกระทั่งมีผลกระทบต่องานสิทธิผู้บริโภคในเขตภาคเหนือให้เกิดความเสียหาย ความหลากหลายที่กลไก กระบวนการและแนวคิดในการปกป้องต้องสร้างขึ้นมีผลให้เกิดการจัดตั้งที่เรียกร้องในสิทธิผู้บริโภคของคนหรือการสร้างองค์กรความรู้รอบด้านในการร้องเรียนเรื่องราวของประชาชน จนเกิดเป็นกลุ่มเครือข่ายผู้บริโภคภาคเหนือในการเรียกร้องในเรื่องของสิทธิมนุษยชนเพื่อต่อต้านโครงการรัฐในภาคเหนือหลายกลุ่มและกลุ่มที่เห็นเด่นชัดในการเข้ามาเรียกร้องสิทธิต่อรัฐบาล ได้แก่ กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ กลุ่มเครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือ กลุ่มเครือข่ายพลังงานทางเลือกภาคเหนือและสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย เป็นต้น

กลุ่มดังกล่าวเป็นองค์กรที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อสภาพแวดล้อมและสภาพปัญหาสุขภาพของประชาชนในเขตภาคเหนือที่มีการเรียกร้องให้หน่วยงานรัฐบาลที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ทำการแก้ไขปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นจากมลภาวะ และกลุ่มที่มีการเคลื่อนไหวรวมตัวกันเรียกร้องในสิทธิของคนที่เห็นเด่นชัดในภาคเหนือ คือกลุ่มเครือข่ายผู้ป่วยจากโรงไฟฟ้าถ่านหินเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งกระบวนการทั้งหมดจำเป็นต้องอาศัยกลไก กระบวนการกลุ่มและขั้นตอนผลึกดันที่เป็นรูปธรรมและยังต้องเข้าใจในกลยุทธรอบด้านอย่างเพียงพอในการดำเนินการของกลุ่มคน เพื่อให้เข้าใจในเหตุการณ์ดังกล่าว บทความนี้จำแนกออกเป็น 5 ส่วนดังนี้ ส่วนที่ 1 สภาพทั่วไปเกี่ยวกับตำบลแม่เมะ จังหวัดลำปาง ส่วนที่ 2 กระบวนการ

กลุ่ม กลไกและการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ ส่วนที่ 3 เื่อนไขที่เป็นปัจจัยเสริมและอุปสรรค ส่วนที่ 4 การวิเคราะห์ และส่วนที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 1 สภาพทั่วไปเกี่ยวกับตำบลแม่เมาะ จังหวัดลำปาง

ตำบลแม่เมาะเดิมเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลบ้านคง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีชุมชนใหญ่เป็นศูนย์กลางอยู่บ้านเมาะหลวง ต่อมาเมื่อวันที่ 1 เมษายนพ.ศ. 2527 ได้ถูกยกฐานะเป็นอำเภอแม่เมาะ และตำบลแม่เมาะ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 117. ตารางกิโลเมตร หรือ 37,311 ไร่ ภูมิประเทศประมาณร้อยละ 70 เป็นภูเขา มีพื้นที่ราบประมาณร้อยละ 30 ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินบางส่วน มีลำน้ำ ลำห้วย 4 สาย ประกอบด้วยห้วยแม่เมาะ ห้วยคิง ห้วยทรายและห้วยไคร้ นอกจากนี้ยังมีฝายบ่อน้ำดิน อ่างเก็บน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต (กฟผ.) ประปาภูมิภาคและประปา หมู่บ้านที่เป็นแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเพื่อการอุปโภคบริโภค (รายงานการศึกษาฝึกประสบการณ์การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม, 2546: 13)

ตำบลแม่เมาะแบ่งออกเป็น 10 หมู่บ้านคือ หมู่บ้านห้วยเป็ด บ้านใหม่ห้วยรากไม้ บ้านหางสูง บ้านเมาะสถานี บ้านปงชัย บ้านห้วยคิง บ้านใหม่นาแหม บ้านเมาะหลวงบ้านเวียงสวรรค์และบ้านใหม่มงคล ตำบลแม่เมาะมีการคมนาคมที่สะดวก เพราะมีถนนสายหลักลาดยางเชื่อมผ่านทุกหมู่บ้าน มีทางรถไฟจากกรุงเทพฯ- เชียงใหม่ มีสถานีจอดรถไฟ 1 สถานี ประชากรส่วนใหญ่ในอำเภอแม่เมาะ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปร้อยละ 50 (ซึ่งส่วนใหญ่รับจ้างในโรงงานไฟฟ้าแม่เมาะ) รองลงมาคือราษฎรผู้ว่างงาน กำลังศึกษา เด็ก-

เยาวชน ผู้สูงอายุ ร้อยละ 20 อาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 15 ค้าขายร้อยละ 10 และทำงานเกี่ยวกับราชการร้อยละ 5 ทรัพยากรธรรมชาติของตำบลแม่เมาะคือ ถ่านหินลิกไนต์ มีการทำเหมืองแร่ถ่านหินโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย แม่เมาะได้ใช้ถ่านหินและน้ำมันเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตกระแสไฟฟ้า การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์นั้น ย่อมมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมไม่มากนักน้อย การตัดสินใจว่าควรนำทรัพยากรใดมาใช้ขึ้นอยู่กับพิจารณาน้ำหนักของผลประโยชน์จากการดำเนินการทางใดทางหนึ่ง

ผลกระทบจากโครงการรัฐขนาดใหญ่: การสร้างพลังกลุ่มผู้ป่วยแม่เมาะ

กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะเป็นกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของโครงการรัฐขนาดใหญ่ ได้เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบทางด้านสุขภาพจากการดำเนินงานของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ โดยโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 ที่อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นองค์การขนาดใหญ่ของรัฐเพื่อทำหน้าที่ผลิตกระแสไฟฟ้าออกจำหน่าย เพื่อสนองความต้องการของประชาชนด้วยทรัพยากรธรรมชาติ คือถ่านหินลิกไนต์มาเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตกระแสไฟฟ้า ลิกไนต์เป็นเชื้อเพลิงที่มีความสำคัญโดดเด่นในยุคเร่งรัดพัฒนาของการไฟฟ้าฝ่ายผลิต (กฟผ.) เนื่องจากเป็นเชื้อเพลิงชนิดเดียวที่คนไทยสามารถพัฒนาได้อย่างเต็มที่ด้วยตนเองตั้งแต่การสำรวจ การเปิดเหมืองและขุดถ่านหินลิกไนต์ขึ้นมาผลิตไฟฟ้า อีกทั้งมีปริมาณสำรองมากพอต่อการใช้นานกว่า 50 ปี

ในระยะแรกโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้ทำการก่อสร้างโรงไฟฟ้าขนาดเล็กขึ้นจำนวน 2 เครื่อง

มีกำลังผลิตไฟฟ้ารวม 12,500 กิโลวัตต์และได้ขยายเพิ่มขึ้นในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันเพิ่มกำลังผลิตเป็น 13 เครื่องโดยมีกำลังผลิตกระแสไฟฟ้ารวม 2,625,000 กิโลวัตต์ ในกระบวนการผลิตกระแสไฟฟ้าดังกล่าว มีการเผาถ่านหินลิกไนต์ประมาณวันละ 48,200 ตันหรือปีละประมาณ 5.6 ล้านตัน ซึ่งแต่เดิมนั้นโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้มีการติดตั้งระบบการกำจัดฝุ่นละอองแบบไฟฟ้าสถิตย์ (Electrostatic Precipitators) ในทุกหน่วยการผลิต โดยไม่ได้ติดตั้งระบบกำจัดสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ แต่จะใช้ความสูงของปล่องระบายอากาศออกสู่ชั้นบรรยากาศจนเป็นเหตุให้เกิดการแพร่กระจายของฝุ่นหิน นอกจากนี้ยังมีการผลิตกระแสไฟฟ้าโดยใช้ถ่านหินลิกไนต์ที่มีคุณภาพต่ำที่มีองค์ประกอบของสารกำมะถัน (ซัลเฟอร์ไดออกไซด์) โดยเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 3 เป็นเชื้อเพลิงในการผลิต (ฝ่ายประชาสัมพันธ์โรงไฟฟ้าแม่เมาะ, มปป.: 1-20) จนก่อให้เกิดปัญหามลพิษทางอากาศเกิดฝุ่นละอองของซัลเฟอร์ไดออกไซด์ของไนโตรเจนพ่นออกมาจากปล่องแพร่กระจายไปในอากาศออกนอกโรงงานผลิตไฟฟ้าแม่เมาะ ออกไปคลุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้างจนเกินกว่ามาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนดให้มีปริมาณของอากาศที่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตสามารถดำรงชีพอยู่ได้

จากสถานการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ต้องอยู่กับสภาพนี้มานานกว่าสิบปี กับมลพิษต่างๆ ที่ล้วนส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อชาวบ้านจนถึงขั้นเจ็บป่วย ทรัพย์สินเสียหาย อันตรายต่อชีวิตของสัตว์เลี้ยงและพืชผลทางการเกษตรเป็นจำนวนมาก (สำนักงานการจัดการคุณภาพและเสียง, 2545, ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ปัญหาการก่อเกิดพลังกลุ่ม: ศึกษาผลกระทบต่อด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมต่อคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิต หมายถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์ในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐานที่ได้กำหนดไว้ในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งคุณภาพชีวิตจะรวมในทุกๆ ด้าน เช่น ทางด้านสุขภาพเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม (คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท, 2539: ไม่ปรากฏเลขหน้า) สำหรับการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาผลกระทบเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่มาจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและจากปัญหามลภาวะทางอากาศของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ พ.ศ. 2535 ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎรที่อยู่อาศัยรอบๆ โรงไฟฟ้า สัตว์เลี้ยงและพืชผลให้ได้รับความเสียหาย อากาศปนเปื้อนสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์จากการเผาไหม้ถ่านหินลิกไนต์ น้ำใต้ดินน้ำบาดาลปนเปื้อนสารไม่สามารถอุปโภคและบริโภคได้ เมื่อราษฎรเดือดร้อนและได้รับผลกระทบโดยตรงจึงได้ทำการเรียกร้อง แต่สิ่งที่ได้รับกลับเป็นการต่อสู้คดีกันระหว่างโรงไฟฟ้าแม่เมาะกับราษฎร ซึ่งราษฎรไม่ต้องการโรงไฟฟ้าแม่เมาะและมีความรู้สึกขัดแย้งมาโดยตลอด ความรู้สึกต่อองค์การในทางลบที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้านมองว่าโรงไฟฟ้าแม่เมาะ คือผู้ที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและเข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้านในชุมชนเกือบทั้งสิ้น

ส่วนผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพสัตว์เลี้ยง พืชผลทางการเกษตรดังที่กล่าวไปแล้ว มีสาเหตุมาจากปัญหาด้านต่างๆ ดังนี้

(www.peoplemaemoh.org)

1. ปัญหาเรื่องฝุ่น จากการเปิดหน้าดินมีการตัดต้นไม้และทำลายป่ากินพื้นที่เป็นบริเวณกว้างและขุดหน้าดินนำไปโปรยทิ้งบริเวณเหนือหมู่บ้าน ซึ่งสูงกว่าภูเขาธรรมชาติ เป็นเหตุให้มีฝุ่นคลุ้ง

ไปทั่วบริเวณหมู่บ้านและที่พักอาศัยของชาวบ้าน

2. ปัญหาเรื่องของกลิ่น กลิ่นที่เกิดจากการถูกไหม้ด้วยตนเองของถ่านหินลิกไนต์ ทำให้มีกลิ่นเหม็นอย่างรุนแรงไปตามทิศทางลม ทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบต้องทรมานกับกลิ่นเหม็นที่มีลักษณะกลิ่นเหม็นกำมะถัน

3. ปัญหาเรื่องเสียง เกิดจากการทำงานของเครื่องจักรขนาดใหญ่ที่มีน้ำหนักเป็นร้อยๆ ตัน ที่เร่งทำงานทั้งวันทั้งคืน ส่งเสียงดังรำคาญทำให้ชาวบ้านไม่สามารถพักผ่อนได้อย่างเพียงพอ รวมถึงเด็กวัยเรียน ผู้สูงอายุและคนชราหรือผู้เจ็บป่วย

4. ปัญหาเรื่องแรงสั่นสะเทือน เกิดการระเบิดหน้าดินที่อัดทับแน่นเป็นเวลานาน ในการขุดเจาะนำเอาถ่านหินลิกไนต์ที่อยู่ในชั้นใต้ดิน จึงจำเป็นต้องทำการระเบิดให้เป็นเสียงๆ ทำให้แรงสั่นสะเทือนนี้ส่งผลกระทบต่อบ้านเรือนของชาวบ้านแตกร้าวเสียหายเกือบทุกหลังคาเรือนและไม่สามารถใช้เป็นที่พักอาศัยได้ ทำให้ชาวบ้านต้องอยู่อย่างกังวลในบ้านของตนเอง

5. ปัญหาเรื่องที่ดินและน้ำ ดินเกิดการปนเปื้อนของสารพิษทำให้ไม่สามารถเพาะปลูกพืชผลให้เจริญงอกงามได้ ส่วนน้ำมีการปนเปื้อนสารโลหะหนักทำให้ไม่สามารถใช้อุปโภคบริโภคได้ ชาวบ้านต้องซื้อน้ำดื่มใช้กัน

6. ปัญหาเรื่องพืชผลและสัตว์เลี้ยง จากวิกฤติมลภาวะทางอากาศตลอดเวลายาวนานที่มากกว่า 12 ปี ทำให้พืชผลของชาวบ้านยืนต้นตาย และสัตว์เลี้ยงเกิดการล้มตายและมีอาการเจ็บป่วย คล้ายกับคนในคราวที่มลพิษรุนแรงที่สุดเมื่อปี พ.ศ. 2541 พบว่าสัตว์เลี้ยงตัวใหญ่ เช่น วัว ควาย ล้มตายทันทีที่กว่า 80 ตัว

7. ปัญหาเรื่องของผู้ป่วย กรณีผลกระทบด้านมลพิษกว่า 12 ปี ที่ผ่านมามีผู้เจ็บป่วย

จากโรคทางเดินหายใจ ปอดอักเสบ “นิวโมโค-นิโอซิส” ร่วมกับพิษซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ซึ่งตกค้างในบริเวณที่พักอาศัยมากมายและมีอยู่ทุกหมู่บ้านรอบๆ โรงไฟฟ้าพลังงานถ่านหินลิกไนต์

จากผลกระทบด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมดังกล่าว โรงไฟฟ้าแม่เมาะต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องความไม่ไว้วางใจของชาวบ้านในพื้นที่อยู่รอบๆ ที่มลภาวะได้สร้างความรุนแรงอย่างมากเมื่อปี พ.ศ. 2535 เมื่อมีการระบายก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในปริมาณมากจากหน่วยการผลิต 1-11 ประกอบกับสภาพทางภูมิอากาศที่มีลักษณะปิด เนื่องจากภาวะอุณหภูมิผกผัน (Temperature Inversion) ส่งผลให้สารพิษสะสมอยู่ในอากาศและกระจายไปยังพื้นที่ใกล้เคียงพบก๊าซซัลเฟอร์ฯ เฉลี่ย 1 ชั่วโมง สูงสุดถึง 3,418 ไมโครกรัม/ลูกบาศก์เมตร และค่าเฉลี่ย 24 ชั่วโมง สูงสุดถึง 567 ไมโครกรัม/ลูกบาศก์เมตร (สำนักงานจัดการคุณภาพอากาศและเสียง, 2545: ไม่ปรากฏเลขหน้า) ทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพอนามัยของราษฎรในครั้งนั้น โรงไฟฟ้าแม่เมาะต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่เป็นจำนวนเงินกว่า 9 ล้านบาท เป็นเหตุให้ชาวบ้านในอำเภอแม่เมาะได้ทำการร้องเรียนเกี่ยวกับเรื่องผลกระทบจากกิจกรรมการผลิตของโรงไฟฟ้าพลังถ่านหินลิกไนต์ รวมทั้งหมด 17 หมู่บ้าน (หมู่บ้านห้วยคิงเป็นบ้านสุดท้าย) เพื่อขออพยพออกจากพื้นที่เสี่ยงภัยและให้รัฐจัดสรรพื้นที่รองรับ พร้อมทั้งมีการจ่ายค่าชดเชยอย่างเป็นธรรมแก่ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ

จากผลกระทบด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมต่อคุณภาพชีวิตของชาวบ้านแม่เมาะดังกล่าวได้นำไปสู่กระบวนการพิทักษ์สิทธิ (Advocacy) ของคนในรูปแบบต่างๆ เช่น การประท้วง การเรียกร้อง และการร้องเรียนเป็นลายลักษณ์อักษร

หทัยรัตน์ มีแสง (2546: 14-15) ได้กล่าวถึงการพิทักษ์สิทธิว่า เป็นตัวแทนเพื่อปกป้องสิทธิและพิทักษ์สิทธิประโยชน์แก่ผู้รับบริการ ซึ่งเป็นผู้คอยโอกาสทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่มและชุมชน เพื่อให้ผู้คอยโอกาสเหล่านั้นได้รับประโยชน์ตามสิทธิที่พึงจะได้รับอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม

แนวคิดเรื่องการพิทักษ์สิทธิของหทัยรัตน์ มีแสง สามารถอธิบายได้ว่า กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ มีความปรารถนาที่จะให้กลุ่มของตนได้รับความยุติธรรมทางสังคมเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีต่อครอบครัว ชุมชนและสังคม ตลอดจนได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมาย ไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ละเมิดหรือถูกเหยียดหยาม กลั่นแกล้ง เพื่อการได้มาซึ่งการมีสุขภาพที่ดี จนนำไปสู่การรวมตัวก่อตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะในเวลาต่อมา

เมื่อปี พ.ศ. 2545 กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นเครือข่ายโดยใช้ชื่อว่า “เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ” เริ่มแรกมีสมาชิก 2,800 คน และได้ทำการส่งสมาชิกที่เจ็บป่วยอีกจำนวน 142 ราย เข้าตรวจการรักษาที่คลินิกอาชีวเวชศาสตร์ โรงพยาบาลราชวิถี กรุงเทพฯ แพทย์ผู้ตรวจวินิจฉัยคือแพทย์หญิงอรพรรณ เมธาธิกุลกุล แพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านอาชีวเวชศาสตร์ผู้เดียวที่ได้รับรางวัลดีเด่นของโลก ปี พ.ศ.2545 สังกัดกระทรวงสาธารณสุข ผลการตรวจพบว่า รายูรทั้ง 142 คนป่วยโรคปอดอักเสบ “นิวโมโคไนโอซิส” ร่วมกับพิษซัลเฟอร์ไดออกไซด์ในบริเวณที่พักอาศัย หลังจากนั้นทางกลุ่มได้ทำการเชื่อมกับสภากลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย ได้มีการรณรงค์เผยแพร่โรคที่มาจากการทำงาน และสิ่งแวดล้อมมีการร้องเรียนให้รัฐบาลจัดตั้ง

คลินิกด้านอาชีวเวชศาสตร์ จัดตั้งกองทุนฟื้นฟูสุขภาพ และดูแลผู้เจ็บป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม(เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยร่วมใจต้านภัย-สารพิษและสิ่งแวดล้อม อำเภอแม่เมาะ, 2546: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ส่วนที่ 2 พัฒนาการกลุ่มกระบวนการกลุ่ม กลไกและแนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ

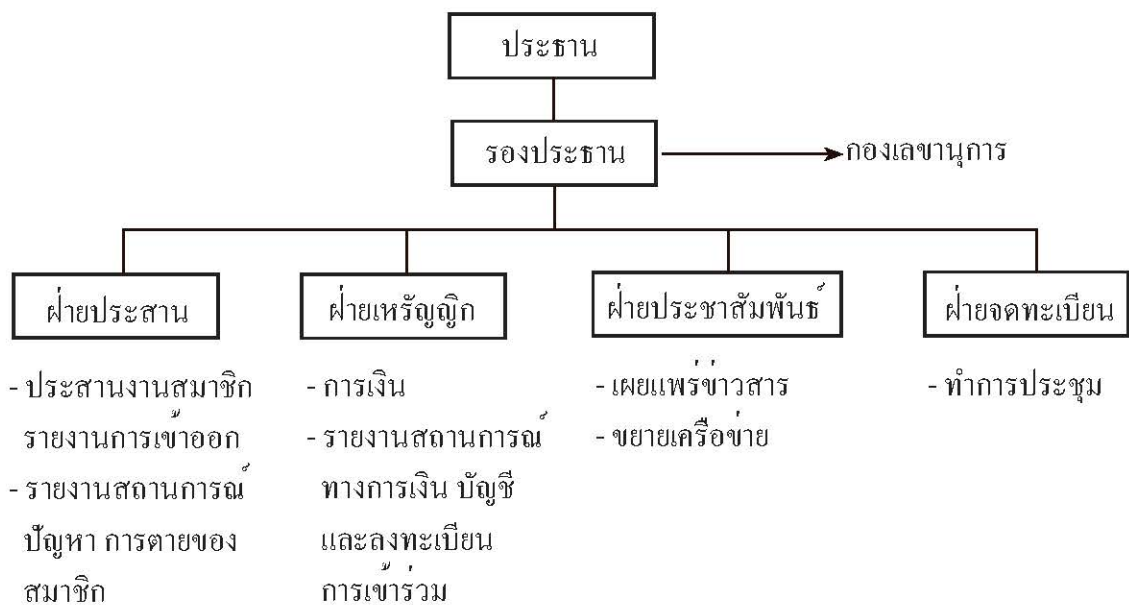
กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะจังหวัดลำปางก่อเกิดจากการรวมตัวของผู้นำชาวบ้านทั้ง 17 หมู่บ้าน มีกฎระเบียบที่ปฏิบัติเป็นลายลักษณ์อักษรโดยอาศัยมติจากที่ประชุมที่มีสมาชิกและที่ปรึกษาครบองค์ประชุม ได้ทำการแต่งตั้งคณะกรรมการโครงสร้างเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะขึ้น โดยมีเครือข่ายฝ่ายทะเบียน เครือข่ายฝ่ายติดตามนโยบาย เครือข่ายฝ่ายประชาสัมพันธ์ และเครือข่ายฝ่ายประสานงานหมู่บ้าน 11 หมู่บ้าน ซึ่งประกอบไปด้วยบ้านห้วยฝาย บ้านห้วยคิง บ้านส้มปาด บ้านปงคันปิง บ้านแม่จาง บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ บ้างปางบัว บ้านนาสัก บ้านแม่หลวง บ้านนาวังน้ำตองและบ้านสบจาง นอกจากนี้ยังมีที่ปรึกษาฝ่ายกฎหมาย อันประกอบไปด้วยหัวหน้าคณะคดีสิ่งแวดล้อม สภานายความแห่งประเทศไทย ฝ่ายที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ ประกอบไปด้วยสมาคมแพทย์อาชีวเวชศาสตร์สิ่งแวดล้อม กองเลขากลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือและเครือข่ายการ-ประชาชนภาคเหนือ (สคน.) สภาเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยจากการทำงานสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย เครือข่ายพลังงานทางเลือกภาคเหนือ องค์การทุนสัตว์ป่าโลกสากลและท้ายสุดฝ่ายที่ปรึกษาอาวุโส (เอกสารการประชุมเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ,

2547: 1-5) ซึ่งเป็นผู้ป่วยที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการเครือข่ายฯ เหล่านี้มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป

คณะกรรมการเครือข่ายทุกฝ่ายจะอยู่ในวาระ 2 ปี กรรมการที่ลาออกจากตำแหน่งต้องยื่นหนังสือต่อประธานเครือข่ายก่อนการประชุม 7 วัน

และให้ประธานเสนอต่อที่ประชุมเพื่อพิจารณา คณะกรรมการเครือข่ายทุกคนทำงานเป็นอาสาสมัคร ไม่มีเงินเดือนและเบี้ยประชุม กรณีกรรมการทำผิดกฎระเบียบเครือข่ายให้สมาชิกออกเสียงได้ การประชุมเครือข่ายต้องมีเดือนละ 1 ครั้ง กองเลขาของเครือข่ายรับผิดชอบระเบียบวาระการประชุม โดยมีโครงสร้างของกลุ่มดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างของกลุ่มเครือข่ายผู้ป่วยแม่เมาะ

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยอยู่รอบๆ โรงไฟฟ้า ด้วยเหตุนี้เองจึงเกิดพลังการรวมตัวกันของกลุ่มสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ เพื่อเรียกร้องในสิทธิมนุษยชนให้แก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งจากสภาพของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะมีการแบ่งสายงานในการกำหนดภารกิจในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีร่วมกัน เกิดการพึ่งพาอาศัยกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในกลุ่มผู้ที่ประสบปัญหาอย่างเดียวกัน กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะเป็นองค์กรหนึ่งที่มีอิสระ มีระบบบริหารจัดการที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้ การกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายนั้นต้องเป็นไปเพื่อการได้

มาซึ่งประโยชน์ส่วนรวม เพื่อให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบได้รับความเป็นธรรมจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐและเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการรวมกลุ่มเรียกร้องเพื่อให้ตนและชุมชนมีสิทธิความเป็นอยู่ที่ดีทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชน ดังนั้นกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะจึงได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อประสานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการเรียกร้องสิทธิประโยชน์ที่กลุ่มตนควรได้รับจากความเสี่ยงภัยดังกล่าว

พลังขับเคลื่อน: การกำหนดกิจกรรม กลุ่มเครือข่าย

จากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยผลักดันให้กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะได้ลุกขึ้นมาเรียกร้องในเรื่องของสิทธิมนุษยชนทางดานผลกระทบต่อผู้บริโภคจากการกระทำของโรงไฟฟ้าแม่เมาะที่มีผลกระทบต่อสิทธิของผู้บริโภคในชุมชนแม่เมาะ ซึ่งทางกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะพยายามให้ความหมายของคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ในมุมมองของผู้บริโภคที่ว่าผู้บริโภคต้องเท่าเทียมได้อย่างเสมอภาค โดยการสร้างกลไกเข้าถึงความยุติธรรมให้เกิดขึ้น ซึ่งกลไกนี้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากประชาชนโดยผ่านกิจกรรมทางกลุ่มเครือข่าย เพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับรัฐบาลในการเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับกลุ่มเครือข่ายของตน

คำว่าพลังขับเคลื่อนในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการพิทักษ์สิทธิของตนเองของกลุ่มผู้บริโภคพบว่าเป็นการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) โดยเฉพาะการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเอง (Self-Empowerment) ที่มุ่งพัฒนาตนเอง กลุ่มหรือชุมชน ให้มีการพัฒนากลวิธีที่จะแก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ

กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง (2547: 1-2) ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างพลังว่าเป็นการทำให้มีอำนาจทำให้เกิดความสามารถ ดังนั้นการเสริมสร้างพลังผู้บริโภค (Consumer Empowerment) จึงเป็นการสร้างศักยภาพตนเองในการเรียนรู้ที่จะเป็นผู้บริโภคที่ฉลาดและเท่าทันในการดูแลสุขภาพตนเองได้ มีแนวทางและกลไกกำหนดรูปแบบในการสร้างสำนักทั้งกระบวนการและเครื่องมือ เทคนิคการทำงานเพื่อให้เกิดศักยภาพผู้บริโภคและการที่จะ

ทำให้เกิดได้นั้นต้องทำทั้งระดับปัจเจกชนระดับกลุ่ม ชุมชน องค์กรและสังคม

ส่วน Rappaport (อ้างใน สุพิศ กิตติรัชดา, 2538: 7) ได้กล่าวเสริมจากแนวคิดการเสริมสร้างพลังของกมลทิพย์ว่า การเสริมสร้างพลังเป็นการสร้างพลังอำนาจให้ตนเองในแง่ของการพัฒนาซึ่งทำให้นักล ครอบครัว ชุมชน ก้าวหน้าและมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

Clutterbuck and Kernagham (อ้างใน กิตติภา สุวรรณรัตน์, 2545: 50) ได้กล่าวว่าสนับสนุนแนวคิดของ Rappaport อีกว่าการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองจะทำให้บุคคลหรือกลุ่มมีความรู้สึกเชื่อมั่น รู้สึกถึงพลังงานที่มีอยู่ในตน สามารถแสวงหาทางเลือกที่แตกต่าง มีความยืดหยุ่น มีความรับผิดชอบต่องค์การและสังคม จึงสามารถสร้างเครือข่าย (Net Work) มีการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เกิดจิตสำนึกสาธารณะและจิตสำนึกกลุ่ม

จากแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างพลังสามารถสรุปได้ว่า พลังขับเคลื่อนเป็นกระบวนการในการพัฒนาบุคคล กลุ่มและชุมชน ให้มีพลังเข้มแข็งในการดำเนินชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมตามสภาพสังคมที่ตนอยู่ รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและสามารถดึงพลังและศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองออกมาใช้ได้ ดังนั้นจะเห็นว่าการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคจึงเป็นแนวคิดที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ของกลุ่มสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะให้เห็นพลังที่มาจากตัวตนและจากกลุ่มของตน โดยสามารถที่จะต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิของตนในการได้รับความเป็นธรรมและพบกับปัญหา อุปสรรคให้น้อยที่สุด ดังนั้นพลังขับเคลื่อนของกลุ่มสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะได้แสดงออกผ่านกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมที่แสดงออกในรูปของกลุ่มเครือข่าย

กิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วย แม่เมาะ นอกจากจะมีการรวมตัวกันเพื่อเชื่อมโยง เป็นเครือข่ายในรูปแบบคณะกรรมการเพื่อร่วมกัน เรียกร้องสิทธิให้แก่กลุ่มแล้ว ยังมีกลุ่มองค์กรใน ระดับย่อยอีกมากที่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรม เครือข่ายได้ร่วมกันตั้งแต่ระดับบุคคล เครือญาติ และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน รวมถึงกลุ่มอาชีพ ต่างๆ ที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมชุมชนแบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การใช้สาธารณประโยชน์ร่วมกัน ประสานความร่วมมือผลักดันให้เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ในการ เรียกร้องสิทธิผู้ป่วยในระดับตำบลและขยายเครือข่ายออกสู่องค์กรภายนอกในระดับกว้างขึ้นอีกด้วย

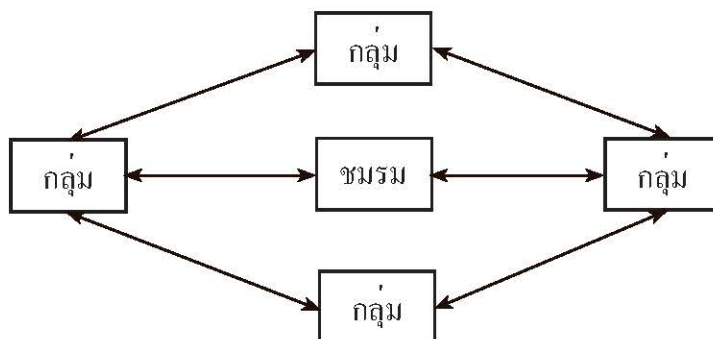
กิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วย แม่เมาะ ได้มีการพูดคุย สนทนา ปรัชญาหารือและ มีการประชุมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ในการ ดำเนินงานและวางมาตรการในการแก้ไขปัญหา ด้านสิทธิมนุษยชนที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้า ถ่านหินแม่เมาะ โดยเฉพาะในเรื่องของการร้องเรียนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากโรงไฟฟ้า แม่เมาะ พร้อมทั้งมีการสร้างกฎระเบียบของกลุ่ม

เครือข่าย เช่น ขอมติชาวบ้านให้มีการปรับปรุง กฎระเบียบบางประเด็นเพื่อให้สอดคล้องกับ สภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปตามสมัย

กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบได้ให้ ความร่วมมือกับกลุ่มเครือข่ายเป็นอย่างดี เนื่องจากได้รับผลกระทบร่วมกันมาเป็นเวลานาน ชาวบ้านเข้าใจและเห็นความสำคัญของปัญหา สุขภาพของตนจึงให้ความสำคัญในการเรียกร้อง สิทธิต่างๆ จากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ เช่น บ้านหางสูง จากการศึกษาพบว่า การขยายเหมืองแม่เมาะมี ผลกระทบต่อพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านเป็น อย่างมาก บ้านหางสูงเป็นหมู่บ้านที่ตั้งรกราก- ถิ่นฐานมายาวนาน ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 90 มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นพื้นฐาน ต้องยอม เสียสละพื้นที่ทำการเกษตร ส่วนใหญ่ให้แก่โรง- ไฟฟ้าแม่เมาะ โดยการถูกเวนคืนที่ดิน เมื่อปี พ.ศ. 2531 ทำให้พื้นที่ทำมาหากินเหลือน้อยลง พืชผัก ที่เคยปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนก็รับ- ประทานไม่ได้ ต้องเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรม มาเป็นอาชีพรับจ้างในปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อเกิดกลุ่ม ต่างๆ จึงนำไปสู่การจัดองค์การดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2

แนวคิดการจัดรูปองค์กรของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ

กิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายของสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ นอกจากที่กล่าวไปแล้วข้างต้น กลุ่มเครือข่ายยังให้ความสำคัญในกิจกรรมที่เกี่ยวกับการรณรงค์ตามสถานที่ที่เกี่ยวข้องต่างๆ มีการรณรงค์เรียนตามสิทธิและหน้าที่ว่าด้วยเรื่องข้อมูลข่าวสารต่อทั้งหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรเอกชน นักวิชาการที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อเอาผู้กระทำผิดมาลงโทษ โดยส่วนใหญ่การเรียกร้องทางกลุ่มจะมีข้อเสนอให้ดำเนินการที่สำคัญๆ เช่น จัดให้มีการฟื้นฟูสภาพผู้ป่วย จัดให้มีการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ อากาศและธรรมชาติ จัดให้มีแพทย์เฉพาะทางมาตรวจรักษาและวินิจฉัยผู้ป่วยโรคทางเดินหัวใจ จัดให้มีการตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยอย่างถาวรต่อไปและที่สำคัญให้มีการตรวจสอบเอาผิดกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะไม่ทำตามเงื่อนไขประทานบัตรเป็นเหตุให้ชาวบ้านอำเภอแม่เมาะต้องได้รับความเดือดร้อนทุกข์ทรมานเป็นอันตรายเป็นชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น

กิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายที่มีไคมีหน้าที่รับผิดชอบอย่างเป็นทางการในการจัดการ แต่กลุ่มและสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ก็มีส่วนร่วมในการสนับสนุนปฏิบัติการกิจของกลุ่มเครือข่ายโดยเฉพาะในเรื่องของการช่วยกันสอดส่องดูแลแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล มีการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับการเรียกร้องสิทธิผู้ป่วยและผู้บริโภคให้กับสมาชิกในครอบครัวและผู้ที่มาศึกษาความรู้รวมถึงนักวิจัย นักศึกษา นักวิชาการ ชาวต่างประเทศ ดังนั้นจึงถือได้ว่าสมาชิกทั้งในและนอกกลุ่มได้เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการเรียกร้องสิทธิให้กลุ่มเครือข่ายผู้ป่วยแม่เมาะด้วย

กิจกรรมระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน จากการที่ชุมชนแม่เมาะได้ร่วมกันเรียกร้องสิทธิต่างๆ ในรูปแบบขององค์กรเครือข่ายกิจกรรม

ทำให้กลุ่มและองค์กรต่างๆ ทั้งในหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่างให้ความสนใจเข้ามาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มเองก็มีแนวคิดต้องการความคิดเห็นจากกลุ่มองค์กรอื่น เพื่อนำมาปรับปรุงงานของกลุ่มให้เกิดพลังที่เข้มแข็งยิ่งขึ้น จึงมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้กับกลุ่มองค์กรภายนอกในรูปแบบการประชุมสัมมนา ศึกษาดูงานเป็นประจำสม่ำเสมอ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ ก็ต้องการความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐตลอดจนองค์กรเอกชนในการเรียกร้องสิทธิต่างๆ ที่ตนได้รับผลกระทบจากโรงงานไฟฟ้าแม่เมาะเช่นกัน จึงเกิดเป็นแนวคิดสิทธิผู้บริโภคที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันจากกลุ่มองค์กรอื่นที่มีลักษณะปัญหาเดียวกัน ตลอดจนหน่วยงานทั้งของรัฐ เอกชน นักวิชาการ ได้เข้าช่วยรณรงค์ประเด็นปัญหาหลักกันนโยบายพร้อมทั้งเสนอทางเลือกให้แก่รัฐบาลให้หาทางช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านที่ตำบลแม่เมาะประสบอยู่

สรุปได้ว่าพลังขับเคลื่อนในการกำหนดกิจกรรมของกลุ่มสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ พบว่ากลุ่มและพลังกลุ่มผ่านกิจกรรมต่างๆ มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรมของบุคคลอย่างมาก ทั้งด้านการกระจายข่าวสาร การชักชวนเข้าร่วมกิจกรรม การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการเข้าร่วมกิจกรรม ที่สำคัญพลังระดับปัจเจก พบว่าสมาชิกในกลุ่มส่วนหนึ่งมีลักษณะที่เป็นต้นแบบหรือเป็นผู้นำที่สมาชิกมีความศรัทธา ยอมรับที่จะรับฟังและปรับเปลี่ยนความคิดตามข้อเสนอแนะ จากปัจเจกสู่กลุ่ม จากกลุ่มสู่ชุมชน เกิดเป็นเครือข่ายทั้งในระดับแนวคิดและในระดับพื้นที่ นั่นคือการทำให้เกิดความตระหนัก การปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้จากบทเรียนที่ประสบในการดำเนินชีวิต

พลังขับเคลื่อน: วางเป้าหมายและขยาย
แนวร่วมในการดำเนินงานกลุ่ม

กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะได้ดำเนินงานภายใต้ปรัชญาที่ว่า กลุ่มเครือข่ายของตนคือ บทเรียนบทหนึ่งที่สอนให้รัฐและนักลงทุนต่างๆ ที่คิดจะเข้าไปสร้างโรงงานอุตสาหกรรมต้องคำนึงถึงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่มีต่อสุขภาพ รวมทั้งยังเป็นบทเรียนราคาแพงที่รัฐต้องคำนึงถึงในเรื่องของสิทธิพื้นฐานของบุคคล สิทธิชุมชนของราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงว่าต้องได้รับการคุ้มครอง โดยมีกฎหมายรองรับว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิด้านสุขภาพ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยโครงการของรัฐ ซึ่งถือเป็นปรัชญาที่ทางกลุ่มเครือข่ายใช้เป็นเป้าหมายในการเสริมสร้างพลังเพื่อต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมตลอดมา

การรวมตัวกันของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะดังกล่าวได้ทำการศึกษาถึงพลังการขับเคลื่อนในการขยายแนวร่วมของกลุ่มเครือข่ายพบว่า การดำเนินงานได้มุ่งไปที่ 2 ประเด็น คือ ประเด็นของการสร้างพลังกลุ่มเครือข่ายและประเด็นการสร้างพลังการเรียกร้องสิทธิผลประโยชน์ของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ ดังนี้

1. การสร้างพลังกลุ่มเครือข่าย

การสร้างพลังกลุ่มเครือข่ายถือเป็นกลไกที่สำคัญ ซึ่งหมายถึงตัวจักรที่เป็นพลังขับเคลื่อนทั้งในและภายนอกกลุ่มที่มีการเคลื่อนไหวในด้านกิจกรรมของกลุ่ม ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมจนเกิดศักยภาพที่เข้มแข็ง กลไกสำคัญที่ผลักดันให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้นเกิดจากการสร้างกลุ่มเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก โดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ระบบเครือญาติ ระบบทางสังคมของชุมชนและระบบทางวัฒนธรรม ดังนี้

1.1 การสร้างพลังกลุ่มเครือข่ายภายในชุมชนแม่เมาะ

ชุมชนแม่เมาะเป็นชุมชนใหญ่ที่มีการติดต่อระหว่างกันในลักษณะตามความจำเป็นและเกี่ยวข้องกับงานพิธีกรรม เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ตลอดจนงานสำคัญๆ ตามเทศกาลทางภาคเหนือ ซึ่งจะมีการไปมาหาสู่กันระหว่างญาติพี่น้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวได้แฝงการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเข้าด้วยกัน ก่อให้เกิดแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อทุกฝ่ายได้ทราบความเคลื่อนไหวของกันและกัน

การแลกเปลี่ยนความรู้ของกลุ่มบุคคลในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนความรู้จากหลายสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวเอง โดยได้รับการสั่งสอนจากคนในครอบครัว การสังเกตจากสภาพแวดล้อมรอบตัวจากบุคคลผู้รู้ และการรับข่าวสารจากสื่อต่างๆ ซึ่งโดยปกติแล้วการแลกเปลี่ยนความรู้ระดับบุคคลของชุมชนภาคเหนือที่มีมาแต่เดิมจะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ของครอบครัวหรือเครือญาติเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ จากผู้สูงอายุหรือญาติพี่น้องจะมีการพูดคุยถึงประเด็นปัญหาในชีวิตประจำวัน ที่ตนไม่กล้าพูดกับบุคคลในชุมชนอื่น เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้ตนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างดี การแลกเปลี่ยนความรู้ของครอบครัวยังถ่ายทอดแนวคิด ประเพณี กฎเกณฑ์ทางสังคม ตลอดจนผู้ที่เข้ามาใหม่ยังไม่ทราบกฎเกณฑ์ของชุมชน ชุมชนจึงต้องมีการกำหนดเป็นข้อตกลงร่วมกันว่า หัวหน้ครอบครัวหรือตัวแทนที่เข้าร่วมการประชุมในหมู่บ้าน เมื่อทราบกฎระเบียบ ต้องมีการพูดคุยและขยายผลให้บุคคลภายในครอบครัวและญาติทราบโดยทั่วกัน

1.2 การสร้างพลังกลุ่มเครือข่ายภายนอก

การสร้างพลังกลุ่มเครือข่ายภายนอกส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะการแลกเปลี่ยนความรู้จากองค์การภายนอก รวมถึงการขอความร่วมมือและความช่วยเหลือ การประชุมสัมมนา ศึกษาดูงานตามสถานที่ต่างๆ เช่น การศึกษาดูงานเกี่ยวกับโรงไฟฟ้าที่ประเทศฟิลิปปินส์ ก็นำผลการประชุมกลับมารายงานให้แก่คณะกรรมการและชาวบ้านทราบ เป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่ม มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน เช่น การรับรู้ข่าวสารของกลุ่มเครือข่ายการส่งเสริมสุขภาพอิมแพ็ค แล้วทำการนัดหมายให้ชาวบ้านได้รับข่าวสาร มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารตามโอกาสที่จะเอื้ออำนวย เช่น ช่วงที่ว่างจากการทำงานตอนเย็น ช่วงเทศกาลงานบุญต่างๆ ที่มีการพบปะสังสรรค์ของคนนอกหมู่บ้าน ซึ่งถือโอกาสนี้ให้ข้อมูลที่มีการถ่ายทอดมักเป็นเรื่องของกิจกรรมในกลุ่มของคนที่ไม่มีกฎเกณฑ์ใดๆ แต่เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้จากวิถีชีวิตที่ตนได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ การรวมกลุ่มแบบทั้งตั้งใจและมิได้ตั้งใจ ทั้งในระยะเวลาอันสั้นหรือยาวที่เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ได้ตามที่ตนสนใจ แรงกระตุ้นจากสถานการณ์ต่างๆ บ่งบอกได้ว่าการแลกเปลี่ยนความรู้ไม่จำกัดเรื่องระยะเวลา สถานที่ ซึ่งถือเป็นจุดดีของการสร้างกลุ่มเครือข่าย

นอกจากนี้ทางกลุ่มยังได้มีการสร้างพลังขับเคลื่อนด้วยการสร้างพันธมิตรกับกลุ่มภายนอกอื่นๆ เช่น กลุ่มเวียงแหง กลุ่มโปรเตส กลุ่มต่อต้านอุตสาหกรรมที่มาบตาพุด กลุ่มต่อต้านโรงไฟฟ้าที่จังหวัดสระบุรี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเครือข่ายที่เกี่ยวกับการได้รับผลกระทบจากสารพิษของโรงไฟฟ้าและเหมืองแร่เหมือนกัน กลุ่มพันธมิตรเหล่านี้ได้มาศึกษาดูงานของกลุ่มเครือข่ายผู้ป่วยแม่เมาะแล้วกลับไปสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่ม

จนประสบความสำเร็จในการเรียกร้องสิทธิของตนจากโรงไฟฟ้าที่นั่นได้

ส่วนการสร้างพลังกลุ่มเครือข่ายระดับโลกทางกลุ่มได้จัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ผลงานของกลุ่มให้ชาวโลกได้รับรู้ ทางกลุ่มเครือข่ายมีการเข้าพื้นที่ทำเว็บไซต์ปีละ 2,500 บาท โดยให้ลูกหลานของสมาชิกกลุ่มเป็นคนทำและหาข้อมูลส่งเข้าเว็บไซต์เผยแพร่ ผลที่ได้รับคือมีการตอบสนองจากองค์การภายนอกในการเข้าช่วยเหลือกลุ่มในการเรียกร้องสิทธิต่างๆ ที่ได้รับอย่างเป็นธรรม แต่กลุ่มต้องได้รับผลกระทบจากการนั้นจริง องค์การภายนอกประเทศถึงจะเข้ามาช่วยให้คำแนะนำในการต่อสู้ซึ่งทางกลุ่มเครือข่าย ถือว่าเป็นอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของกลุ่มในปัจจุบัน

การแลกเปลี่ยนความรู้มีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อย่างเป็นทางการจะเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนในระดับหมู่บ้าน การประชุมกลุ่มเครือข่ายที่มีการประชุมเดือนละครั้งเป็นการแลกเปลี่ยน ปรีกษาหารือ ร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งมีแกนนำกลุ่มแกนนำหมู่บ้านสมาชิกในหมู่บ้านเข้าร่วมการประชุมหารือกัน ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มเครือข่ายมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ ช่วยทำให้รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน รวมถึงทรัพยากรและความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ

จะเห็นว่าผลการดำเนินการสร้างกลุ่มเครือข่าย มีมุมมองในการกำหนดเป็นกลยุทธ์ในการส่งเสริมและระดมความคิดเห็นร่วมกับเครือข่ายประชาชนที่ได้รับผลกระทบแบบเดียวกัน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ในขณะเดียวกันยังมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับภายนอกกลุ่มและความเข้าใจถึงปัญหาของกลุ่มจากโรงไฟฟ้า

แม่เมาะเพื่อผลักดันกระบวนการกลุ่ม กลไก และกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้เกิดพลังความเข้มแข็งต่อผู้บริโภคหรือกลุ่มอย่างแท้จริง

2. การถอดบทเรียนจากการเรียกร้องของกลุ่มสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ

ผลจากการเรียกร้องของกลุ่มพบว่า ความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ทางคณะรัฐมนตรีได้รับทราบความคืบหน้าของการแก้ไขปัญหาผลกระทบดังกล่าว โดยเสนอเรื่องการดำเนินการอพยพและการก่อสร้างบ้านเรือนรวมทั้งระบบสาธารณูปโภคต่างๆ โดยมอบหมายให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตรับผิดชอบค่าใช้จ่ายและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการเร่งด่วนและให้การเคหะแห่งชาติรับข้อสังเกตไปพิจารณาว่าควรออกแบบบ้านและชุมชนให้รองรับปัญหาภัยธรรมชาติด้วย นอกจากนี้ยังมีการประสานให้หน่วยงานทางการทหารเข้ามาดำเนินการก่อสร้างและการอพยพชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบออกนอกพื้นที่รวมทั้งให้ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอีกด้วย

ส่วนทางด้านโรงไฟฟ้าแม่เมาะได้ออกมาชี้แจงต่อคณะรัฐมนตรีและทางกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2548 ที่ตีพิมพ์ในรัฐบาลว่า ปัจจุบันได้มีการดำเนินการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นจากการทำเหมืองลิกไนต์และโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าแม่เมาะด้วยความระมัดระวัง ตามมาตรฐาน ISO 14001 เช่น การติดตั้งเครื่องดักก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ และจากการตรวจสอบของภาครัฐพบว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกลิ่น ผุ่น และการสั่นสะเทือน ฯลฯ ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการติดตั้งเครื่องดักก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ แต่ชาวบ้านยังคงเจ็บป่วย

เรื้อรัง สัตว์เลี้ยงยังมีการล้มตายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังได้รับผลกระทบจากฝุ่นดินจากการกระทำของโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ทำให้ชาวบ้านต้องเข้าร่วมเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหานี้ในนามสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือเพื่อขอความเป็นธรรมต่อไป

สรุปได้ว่ากลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะได้พยายามสร้างพลังเครือข่ายโดยได้รับการสนับสนุนทั้งภายในและภายนอกกลุ่มเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนและสร้างกลไกการไกล่เกลี่ย อีกทั้งยังมีบทบาทในการร้องทุกข์ที่มาจากการใช้พลังงานทางสังคมของชาวบ้านที่เรียกว่า “Social Energy” คือการรวมตัวกันเพื่อสร้างโครงสร้างพลังในฐานะของผู้บริโภคที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ซึ่งเราสามารถถอดบทเรียนเพื่อวิเคราะห์ผลดังกล่าวได้ 3 ประการดังนี้ (โครงการพัฒนาพื้นที่ชุมชน กฟผ. แม่เมาะ (กก-พช.), 2547: ไม่ปรากฏเลขหน้า)

1) พลังแห่งวัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชน ชุมชนอำเภอแม่เมาะมีรากฐานที่ดั้งเดิมเดิมอยู่ก่อน พื้นฐานความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ด้วยเหตุผลของการมีผืนดินอันอุดมสมบูรณ์และมีทำเลที่อยู่ที่เหมาะสม ความคุ้นเคยในสิ่งที่มีอยู่ทำให้มีความรู้สึกแปลกแยกเมื่อกลุ่มบุคคลภายนอกเข้ามา เพื่อทำการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านเก่าที่ดั้งเดิมมาก่อน ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมกันของชุมชนที่มีวัตถุประสงค์เดียวกันหรือเชื่อว่าผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในชุมชนได้แผ่ขยายต่อชาวบ้านทุกคนไม่เฉพาะกลุ่ม ซึ่งเป็นความคิดที่ไม่ได้เกิดจากการปลุกกระแสทางความคิดแต่เป็นความคิดที่มาจากจิตใต้สำนึกของกลุ่มคนในชุมชนที่ต้องการรักษาผลประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน

2) การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ

การรวมตัวของชาวบ้านอำเภอแม่เมาะ เกิดจากการประสบปัญหาเดียวกันของราษฎรในชุมชนอันเนื่องมาจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะที่เข้ามามีอิทธิพลเหนือกว่า เนื่องจากเป็นองค์การที่มีความสำคัญในระดับประเทศในด้านการตอบสนองความต้องการด้านเศรษฐกิจ โดยวิธีผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อประชาชนทั้งประเทศ แต่พลังอำนาจของชุมชนแม่เมาะเกิดจากการถูกแทรกแซงสิทธิที่พึงมี ที่เห็นได้ชัดคือการอพยพราษฎรออกจากพื้นที่ที่อยู่อาศัยเดิม ทำให้ชาวบ้านต้องต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม หากแต่พลังอำนาจของโรงไฟฟ้าแม่เมาะมีมากกว่า ความพ่ายแพ้แก่อำนาจจึงเกิดขึ้นกับชาวบ้าน อาจเป็นมุมมองของโรงไฟฟ้าที่คิดว่าตนไม่ได้เสียผลประโยชน์อะไรเหมือนราษฎรชุมชนแม่เมาะ ซึ่งคนภายนอกอาจมองว่าชาวบ้านกลุ่มนี้เป็นเพียงคนกลุ่มน้อยที่เสียผลประโยชน์ น่าจะเสียสละเพื่อคนส่วนมาก โดยบุคคลภายนอกตัดสินจากการประเมินมูลค่าที่ได้จากการปฏิบัติการกิจของโรงไฟฟ้านั้นมีค่ามากกว่าความสูญเสียของราษฎร ควบพลังอำนาจของราษฎรมีน้อยกว่าจึงทำให้ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิต (กฟผ.) วางไว้ผลที่ตามมาคือการมีทัศนคติที่ไม่ดีของชาวบ้านต่อโรงไฟฟ้าแม่เมาะและไม่ยอมรับว่าโรงไฟฟ้าแม่เมาะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แต่ถือว่าเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยชาวบ้านเป็นผู้เดือดร้อนและเป็นผู้ถูกละเมิดสิทธิพื้นฐาน

3) การรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังอำนาจและภาวะผู้นำ

เมื่อชาวบ้านเกิดการรวมตัวกัน พยายามที่จะกระทำการกิจบางอย่างร่วมกัน สิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการคือ ได้ผู้นำตามธรรมชาติที่แท้จริง

โดยไม่ได้เกิดจากการเลือกตั้ง หรือการแต่งตั้งในสังคมจะมีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นได้โดยกลุ่มต้องผ่านการทำงานร่วมกัน ผ่านการคิดร่วมกัน ต้องผ่านกระบวนการเหล่านี้ความเป็นผู้นำจึงจะปรากฏ

พลังของชาวบ้านไม่ได้มีอำนาจที่เหนือกว่า แต่มีจำนวนพลังที่มาก เมื่อโรงไฟฟ้าแม่เมาะสร้างปัญหาด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนอย่างมาก จึงเป็นแรงผลักดันให้มีการเรียกร้องความเป็นธรรมและเอาผิดกับการไฟฟ้าฝ่ายผลิต ในฐานะที่เป็นต้นเหตุของปัญหา ความเป็นผู้นำจึงเกิดขึ้น ซึ่งบางครั้งคนที่เป็ผู้นำได้ มักจะมาจากการที่ตนเองประสบปัญหาเพียงลำพังก่อน หากแต่ว่าปัญหานั้นได้แพร่กระจายสู่คนจำนวนมากขึ้น ความเป็นผู้นำทางความคิดจึงเกิดขึ้น การรวมตัวกันคือ กลไกขับเคลื่อนพลังของกลุ่ม เรียกร้องความรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ทุกคนที่รวมตัวกันมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน รวมถึงความต้องการให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิต (กฟผ.) ยกเลิกกิจการออกไปจากชุมชนของตน

จากพลังขับเคลื่อนของผู้บริโภคดังกล่าวคือรูปธรรมในการผลักดันให้เกิดการเรียกร้องเกี่ยวกับสิทธิผู้บริโภค ไม่ว่าจะเป็นในระดับท้องถิ่นในระดับภูมิภาค ในระดับชาติและในระหว่างประเทศ เพื่อสร้างกระบวนการให้หน่วยงานของตนและหน่วยงานอื่นๆ เข้ามามีบทบาทในการจัดการปัญหาร่วมกัน โดยกระบวนการดังกล่าวจะไม่คำนึงถึงเฉพาะผลกระทบที่ตนได้รับในการคุ้มครองสิทธิผู้บริโภคเพียงอย่างเดียว แต่จะคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนจะไม่ถูกล่วงละเมิดในสิทธิของตนแล้ว แต่ยังถูกละเมิดเกี่ยวกับเรื่องกลไกทางสังคม มีผลกระทบต่อประชาชนมากมายมากกว่าการชดเชยหรือชดใช้ค่าเสียหายเท่านั้น

สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการเสริมสร้างพลังผู้บริโภคในการที่จะสร้างความเป็นธรรมให้กับตนและกลุ่มของตนให้สามารถยืนอยู่ได้ด้วยความถูกต้องที่จะต้องมีการต่อสู้กันต่อไปจนกว่าจะเกิดผลสรุปที่ชัดเจนมากกว่าที่มีอยู่ในขณะนี้

จะเห็นได้ว่าพลังขับเคลื่อนในการวางแผนเป้าหมายและขยายแนวร่วมในการดำเนินงานกลุ่มสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะเริ่มจากการพึ่งตนเองเพื่อหาทางออกของปัญหาที่ประสบอยู่ การปฏิบัติคือผู้อื่นเสมือนตนเองที่เกิดจากการตระหนักถึงการได้รับความเสียหายในสภาพปัญหาเดียวกัน ทำให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปในลักษณะร่วมมือร่วมใจ เกิดความรักห่วงใยเอื้ออาทรต่อผู้อื่น โดยยึดหลักแห่งความเป็นธรรมในสิทธิพึงมีพึงได้ ยึดเป็นปรัชญาที่นำเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องปรับเปลี่ยนเงื่อนไขและไม่สร้างความเดือดร้อนต่อประชาชน และท้ายสุดการสร้างและการให้โอกาสก็เป็นปรัชญาที่กลุ่มยึดถือปฏิบัติ การได้รับความเสียหายจากการพัฒนาตามนโยบายการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้ประสบปัญหาด้านสุขภาพอนามัยและไม่สามารถหลุดพ้นวัฏจักร “โง่ จน เจ็บ” ได้ จึงเกิดการรวมพลังกลุ่มเรียกร้องให้ได้รับโอกาสและการเข้าถึงสิทธิอันพึงได้ในฐานะประชาชนของประเทศ

ส่วนที่ 3 เงื่อนไขที่เป็นทั้งปัจจัยเสริมและอุปสรรค

การเสริมสร้างพลังผู้บริโภคภาคเหนือเป็นการนำเสนอภาพรวมของการดำเนินงาน เป้าหมาย ทิศทาง รูปแบบการดำเนินงานและข้อที่เป็นทั้งปัจจัยเสริมและอุปสรรคที่มีต่อกลุ่มผู้บริโภคในเขตภาคเหนือได้สะท้อนภาพของกลุ่มผู้บริโภคดังนี้

1. ปัจจัยเสริม

กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะเป็นกลุ่มที่มีการรวมกลุ่มกันในลักษณะเหนียวแน่นร่วมกันดำเนินกิจกรรมในการเรียกร้องสิทธิของตนที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ มีทั้งสมาชิกภายในกลุ่มและเครือข่ายจากองค์กรภายนอกกลุ่มที่เข้ามาช่วยทำงานส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มทำกิจกรรมในการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มจนทำให้เกิดกลุ่มแบบรวมกันเพื่อทำกิจกรรมในทุกๆ ด้านและสามารถดำเนินงานของกลุ่มให้บรรลุได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปัจจัยเสริมที่สำคัญคือการสร้างเครือข่ายของกลุ่มโดยเริ่มต้นจากระดับครอบครัวและขยายวงกว้างของสมาชิกนอกกลุ่มที่มาจากกลุ่มที่มีโครงสร้าง มีการสร้างกฎระเบียบ คณะกรรมการที่เข้มแข็ง โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มแบบหลวมๆ ก่อนแล้วค่อยพัฒนาจนได้กลุ่มที่มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะสมาชิกที่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะเหมือนกัน

2. อุปสรรค

อุปสรรคถือเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการทำให้กลุ่มผู้บริโภคเกิดความไม่เข้มแข็งจากการระดมความคิดของกลุ่มองค์กรผู้บริโภคภาคเหนือพบว่า ตัวองค์กรเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่จะเป็นตัวชี้วัดว่าองค์กรหรือกลุ่มจะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้หรือไม่ มาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่แวดล้อมกลุ่มองค์กร เช่น งบประมาณ สถานการณ์ทางการเมืองที่รัฐบาลขาดความสนใจ เป็นต้น

2.1 อุปสรรคภายในกลุ่ม

หากมีคนหรือกลุ่มภายนอกที่สนับสนุนส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มทำกิจกรรมในเรื่องของการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องอาจสร้างพลังและความเข้มแข็งของกลุ่มมากกว่านี้

และทางกลุ่มเองยังขาดงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งยังไม่มีหน่วยงานไหนเข้ามาช่วยเหลือในเรื่องนี้ ดังนั้นการทำงานของกลุ่มอาจไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

2.2 อุปสรรคภายนอกกลุ่ม

อุปสรรคภายนอกกลุ่มเครือข่าย พบว่าในการเชื่อมเครือข่ายมีอุปสรรคที่เกิดจากแกนนำของกลุ่มเครือข่ายบางคนที่มีความรู้ ความสามารถ ได้ถูกโรงไฟฟ้าแม่เมาะซื้อตัวไปทำงานด้วย ส่งผลให้กลุ่มเครือข่ายต้องประสบปัญหากับการขาดแคลนแกนนำในการประทุง และบางครั้งต้องทำการหยุดประทุงชั่วคราวก็มี ส่วนอุปสรรคภายนอกกลุ่มอื่นๆ ยังพบว่กลุ่มได้ขาดการสนับสนุนและช่วยเหลือจากรัฐบาลอย่างเต็มที่ เพราะเท่าที่ผ่านมาการปฏิบัติของรัฐยังขาดความเป็นรูปธรรมในพื้นที่ ส่วนอุปสรรคทางด้านการสร้างกลุ่มเครือข่ายภายนอกนั้นการสร้างควมตระหนักถือเป็นเรื่องสำคัญ โดยเฉพาะกระบวนการส่งเสริมให้เกิดความตระหนัก เพราะกลุ่มเครือข่ายภายนอกไม่ได้รับผลกระทบจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะเหมือนดังกลุ่มเครือข่ายของตน

จากอุปสรรคดังกล่าวรัฐบาลต้องเข้ามามีส่วนช่วยแก้ไขปัญหและระดมค้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ประชาชนเกี่ยวกับมลภาวะ อีกทั้งช่วยเหลือด้านเงินสนับสนุนแก่กลุ่มผู้บริโภคอย่างจริงจังให้ตระหนักจากสภาพปัญหาดังกล่าวว่าเป็นบทเรียนสำคัญที่ตนควรศึกษาทำความเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้น จากการพัฒนาที่ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาโครงการต่างๆ โดยรัฐควรให้ความสำคัญกับการกำหนดมาตรการรับรองด้านสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น เพื่อมิให้เกิดเป็นกรณีเช่นเดียวกับโรงไฟฟ้าแม่เมาะจังหวัดลำปางอีก

ส่วนที่ 4 การวิเคราะห์

การเสริมสร้างพลังกลุ่ม: สิทธิที่ควรจะได้รับ

เมื่อพิจารณาพัฒนาการการเกิดของกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้่วยแม่เมาะ พบว่าในระยะแรกๆ นั้นจะมุ่งไปที่ประเด็นของการที่สมาชิกในกลุ่มประสบปัญหาเดียวกันมารวมตัวกัน เพื่อเรียกร้องสิทธิที่กลุ่มควรจะได้รับ เพราะการเข้ามาใช้พื้นที่ดำเนินการของโรงไฟฟ้าแม่เมาะนั้นได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้านใกล้โรงไฟฟ้าแล้ว ยังประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ที่เห็นได้ชัดและเริ่มรุนแรงเมื่อปี พ.ศ. 2535 ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของราษฎร สัตว์เลี้ยง พืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย กลายเป็นการสร้างทัศนคติที่ไม่ดีของชาวบ้านต่อโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ทางกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้่วยแม่เมาะตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของคนที่เป็นที่อยู่อาศัยในวิถีชีวิตดั้งเดิมต้องเปลี่ยนไปตามการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศตามโครงการของรัฐขนาดใหญ่นี้ กลุ่มฯ ได้พยายามสร้างพลังปัจเจกหลายๆ ปัจเจกไปสู่การเป็นพลังมหาชนที่รวมตัวในการเรียกร้องสิทธิต่างๆ โดยให้โรงไฟฟ้าแม่เมาะเข้ามามีส่วนรับผิดชอบต่อชุมชนอย่างแท้จริงโดยมีกลุ่มเครือข่ายฯ เป็นตัวกลางในการเรียกร้องสิทธิเหล่านี้ด้วยเหตุผลดังกล่าวเป็นพลังผลักดันให้เกิดกลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้่วยแม่เมาะขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงจากสภาพปัญหาที่ตนได้รับผลกระทบ อันเนื่องมาจากโครงการของรัฐอย่างโรงไฟฟ้าแม่เมาะที่เข้ามาใช้พื้นที่และทรัพยากรในวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน

จากพัฒนาการดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพลังของกลุ่มพยายามที่จะแสดงบทบาทในการเป็นผู้

แก้ปัญหาหรือเป็นผู้คุ้มครองตนเอง และจากพลังคุ้มครองตนเองเข้าสู่กระบวนการเสริมสร้างพลังในการปกป้อง เรียกร้องสิทธิของตนที่พึงมีและได้รับความเป็นธรรม โดยปราศจากการแทรกแซงจากอำนาจรัฐ กลุ่มได้สร้างพลังการคุ้มครองตนเองโดยอาศัยปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกกลุ่มมาเป็นตัวสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มในการเสริมสร้างพลังกลุ่มเพื่อพิทักษ์สิทธิของตนเอง

พลังเคลื่อนไหว: เพื่อการมีสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี

พลังขับเคลื่อนของกลุ่มคือ “การต่อสู้” ถือเป็นพลังให้เกิดการขับเคลื่อนเพื่อไปเรียกร้องยังหน่วยงานของรัฐในสถานที่ต่างๆ เพื่อการมีสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เช่น การไปเรียกร้องที่ทำเนียบรัฐบาล กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น รวมถึงการสร้างพลังขับเคลื่อนไปยังกลุ่มเครือข่ายส่งเสริมสุขภาพอิมแพ็ค โดยการใช้อีเมลทางอินเทอร์เน็ตขยายพลังกลุ่ม และพัฒนาไปสู่ระดับสากลในเวทีเกี่ยวกับสุขภาพโลก การเสริมสร้างพลังผู้บริโภคของกลุ่มได้ให้ความสำคัญกับสิทธิของตัวเองจากชาวบ้านธรรมดาๆ เข้าสู่ระบบสากลอีกด้วย

ความเจ็บปวด: คือปรัชญาในการสร้างบทเรียนสอนภาครัฐและภาคเอกชน

บทเรียนของกลุ่มที่ได้รับจากโครงการของรัฐครั้งนี้ ถือเป็นการหลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการเสริมสร้างพลังผู้บริโภค ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นภาพของการต่อสู้ว่ากว่าจะได้มาซึ่งการมีสุขภาพที่ดีและสามารถเป็นบทเรียนสอนทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างๆ ที่จะเข้าไปทำการลงทุนในส่วนของภาคอุตสาหกรรม

นั่นๆ ว่าจะต้องมีการคำนึงถึงผลกระทบทางด้านสุขภาพของชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงและนี่ก็ถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่จะตามมาอีกด้วย สิ่งนี้ทำให้มองเห็นภาพของการต่อสู้ในลักษณะของการพึ่งพาตนเองคือการเสริมสร้างพลังของผู้บริโภคอย่างหนึ่งที่จะนำพากลุ่มไปสู่เป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ส่วนที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

กลุ่มเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปางเป็นกลุ่มพลังในการต่อสู้เรียกร้อง คัดกรองแลกเปลี่ยนมายาวนาน ทั้งการคุ้มครองในฐานะผู้ป่วยที่ได้รับสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์เป็นผลให้เกิดการเจ็บป่วยเรื้อรังและการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิทำกินในพื้นที่ใหม่ที่จะทำให้อากาศสร้างอาชีพและสร้างสุขภาพที่ดี กระบวนการกลุ่มได้รับปัจจัยสนับสนุนจากภายนอกไม่สม่ำเสมอ ทั้งการที่สังคมให้ความสำคัญกับนโยบายการพัฒนาภาครัฐเป็นหลัก ทำให้การต่อสู้เรียกร้องของกลุ่มไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนภายนอกจากสังคมและจากหน่วยงานรัฐมากนัก การต่อสู้เรียกร้องจึงยังไม่บรรลุเป้าหมาย ดังนั้นในการดำเนินงานและกระบวนการกลุ่มจึงต้องอาศัยพลังจากครอบครัวและกลุ่มเพื่อนสมาชิกที่ร่วมชะตากรรมที่ประสบปัญหาเดียวกัน รวมทั้งการมีผู้นำที่มีความรู้ทั้งด้านวิชาการ มีประสบการณ์ กลยุทธ์ เทคนิคในการเรียกร้อง ต่อสู้และสร้างพลังของกลุ่มให้เกิดความมุ่งมั่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กลุ่มได้ตั้งไว้

ข้อเสนอแนะ

ในระดับนโยบายควรมีการส่งเสริมและผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องตระหนักในความสำคัญของการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชน ในฐานะที่เป็นผู้ได้รับผลโดยตรงจากการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้าน

สุขภาพของมลพิษที่มาจากโรงไฟฟ้า

ในระดับปฏิบัติ-ส่งเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ตระหนักเห็นความสำคัญในการสร้างพลังสู่ประชาชนในฐานะผู้บริโภคและให้ประชาชน

เอกสารอ้างอิง

- กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง. (2547). เอกสารเผยแพร่ เล่มที่ 2 พลังผู้บริโภค...สู่การพิทักษ์สิทธิของตนเอง. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- กิตติวิภา สุวรรณรัตน์. (2545). การสร้างพลังอำนาจในตนเองของสตรีที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์พิทักษ์สิทธิสตรี มูลนิธิเพื่อนหญิง. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท (พพช.). (2539). รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทย 2538 จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.). กรุงเทพฯ: ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบทกระทรวงมหาดไทย.
- โครงการพัฒนาพื้นที่ชุมชน กฟผ. แม่เมาะ (กก-พช). (2547). เอกสารสรุปแผนกิจกรรมสนับสนุนช่วยเหลือสังคมและสาธารณประโยชน์ ประจำปีงบประมาณ 2547 (ฉบับแก้ไข).
- เครือข่ายสิทธิผู้ป่วยร่วมใจต้านภัยสารพิษและสิ่งแวดล้อม อำเภอมะเมาะ. เอกสารประกอบข้อเรียกร้องเสนอรับการพิจารณาสั่งการ แก้ไขปัญหา พ.ศ.ท.ทักษิณ ชินวัตร เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2546.
- ฝ่ายประชาสัมพันธ์โรงไฟฟ้าแม่เมาะ. เอกสารประกอบการบรรยายข้อมูลโรงไฟฟ้าโครงการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ, น. 1-20
- วิทยาลัยสหวิทยาการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง. (2546). รายงานศึกษาประสบการณ์การจัดการทางวัฒนธรรม. ผลการศึกษาโครงการพัฒนาพื้นที่และชุมชน กฟผ. แม่เมาะ ที่มีต่อราษฎรตำบลแม่เมาะ จังหวัดลำปาง. ลำปาง: วิทยาลัยสหวิทยาการ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง.
- สุพิศ กิตติรัชดา. (2538). การเสริมสร้างพลังอำนาจในงานกับความยึดมั่นผูกพันต่อองค์กรของพยาบาล โรงพยาบาลนครพิงค์ เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารพยาบาล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานจัดการคุณภาพอากาศและเสียง กรมควบคุมมลพิษ. ข้อมูล ณ วันที่ 24 ธันวาคม 2545.

หทัยรัตน์ มีแสง. (2546). การพิทักษ์สิทธิประโยชน์ตนเองของสมาชิก กบข.: ศึกษาเฉพาะกรณี

ข้าราชการที่เป็นสมาชิก กบข. สังกัดกรมประชาสัมพันธ์. วิทยานิพนธ์สังคม

สงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กองเลขาเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะจังหวัดลำปาง. (2547). เอกสารการประชุมเครือข่ายสิทธิผู้ป่วย
แม่เมาะ. ลำปาง: กองเลขาเครือข่ายสิทธิผู้ป่วยแม่เมาะจังหวัดลำปาง.